

Alapítvány. A munkát a Zrínyi Kiadó jelentette meg.

Pataky Iván könyve, habár sok adatot, tényt tartalmaz, mégis érdekes olvasmánynak

ígérkezik mindazok számára, akik korunk történelme, hadtörténelme iránt érdeklődnek.

Balló István

VOJENSKÉ DEJINY SLOVENSKA I-III.

I. k.: Bohuš Klein – Alexander Ruttkay – Richard Marsina

II. k.: Vojtech Dangl – Vojtech Kopčan

III. k.: Vojtech Dangl – Vladimír Segeš

(Ministerstvo Obrany SR, Bratislava, 1994–1995–1996.)

Az egy évtizede megjelent Csehszlovákia hadtörténete (Prága, 1986) után immár megindult a közben önállóvá vált Szlovákia hadtörténeti szintézisének (Szlovákia hadtörténete) kiadása is. Ez idáig az első három kötetet vehettük kézbe, az első az őskőkortól 1526-ig terjed, a második az 1526 és 1711 közötti korszakot öleli fel. A harmadik az első világháború kezdetéig jutott el, ami az újkor felgyorsult haditechnikai fejlődését, valamint a kötetek karcsúságát tekintve merész vállalkozásnak tekinthető. A hatodik kötet a tervek szerint 1993-mal fog zárulni.

A már létező kötetek tág, európai és magyarországi keretekben tárgyalják a Szlovákia területét érintő fejleményeket. Részletesen értekeznek az egyes korszakok haditechnikai újításairól, a kézi- és lőfegyverek, a tüzérség és az erődítési rendszerek fejlődéséről, a magasabbegységek diszlokációjáról; mindezt számtalan korabeli metszet, festmény, illetve magyarázó ábra és táblázat teszi szemléletessé viszonylag jó – a színes képek esetében kiváló – minőségben. Sajnálatosan szegényes viszont a térképanyag s mindössze néhány ütközet vázlatát közlik. Ennél is feltűnőbb – legalábbis az első két kötetben – az egész Magyarországot ábrázoló térképek szinte teljes hiánya, ami a szlovák olvasó számára nem segít abban, hogy mai hazáját történelmi összefüggéseiben láthassa, szembesüljön egykori közigazgatási,

hadszervezeti beosztásával. Az újkori részben már találunk igényes, a Monarchia, illetve Magyarország katonai közigazgatását, hadkiegészítési beosztását felmutató térképet is. Általában azonban, kortól függetlenül, a mai Szlovákia, az annak határai közti terület jelenik meg, amivel a magyar olvasó aligha érthet egyet, még ha tudomásul is veszi a szlovákság igényét nemzeti államának múltbeli visszavetésére. Hosszú és igényes fejezeteket alkotnak az adott korszakok hadseregszervezésének és katonai közigazgatásának kérdései is, majd ez után következnek a főbb hadjáratok, ütközetek sokszor részletekbe bocsátkozó, alapos összefoglalásai. Érdemben a szerzők Szlovákia területével foglalkoznak, csupán felvázolva az egész magyar állam (a török alatt a hódoltság és Erdély) történetének főbb problémáit.

A kötetek gazdag témaanyagot tartalmaznak, még az egyetemes fejlődésre nézve is (megtaláljuk pl. az oszmán hadsereg fizetési viszonyait is, fegyvernemekre lebontva), sajnálatos ugyanakkor, hogy mindezek mellett néhány alapvető tévedés is szerepel. Az egyik áttekintő térkép állítólag Magyarország szétagolódását ábrázolja 1538-as évszámmal, ám a feltüntetett állapot az 1660-as évek elejének felel meg, ha egyáltalán valaha is léteztek együttesen az ábrázolt hatalmi viszonyok (török hódoltság Pápától a Király-hágóig, az északkeleti

vármegyék Kassával együtt, Erdély birtokai). I. Rudolf, aki a könyvben indokolatlanul II. Rudolfként szerepel, állítólag megtiltja az országgyűlésnek, hogy a továbbiakban vallási ügyeket tárgyaljon (valójában ennél taktikusabb volt, utólag „csatolt” oda egy artikulust, amely eljárásnak nem kis szerepe volt a Bocskai-felkelés kitörésében). Azt is megtudjuk, hogy Szlovákia területét két főkapitányságra osztották (évszám megjelölése nélkül), a felső-magyarországi központja Érsekújvár, majd Komárom lett volna, a Dunán-inneni pedig Kassa (éppen fordítva!). Tudományos igényű munkáról lévén szó, sajnáljuk a mutatók teljes hiányát, valamint hogy csupán vázlatos bibliográfiát tartalmaz (a magyar címek helyesírása általában jó!). A magyar szintézis (Magyarország hadtörténete I–II.) e szempontból (is) példaként szolgálhatott volna szerkesztési munkák során.

Igazából az általánosabb szemléleti problémák és az ezekből fakadó részletmegoldások, az anyag súlyozása készítheti vitára a magyar olvasót. Óhatatlanul felmerül a kérdés: van-e hadtörténete Szlovákiának, egy olyan államnak, amely 1939-ig soha nem létezett, sőt teljes politikai mozgásszabadságot csupán napjainkban szerzett. Az első kötet bevezetője tételesen is kimondja az államiság hiányát a történelem során (az 1939–1945 közötti korszak kivételével), s hogy a szlovákok mindig az ő területüket magába foglaló nagyobb államalakulatok hadseregében szolgáltak. A szerzők Nagy–Moráviát nem tekintik tehát ószlovák államnak, bár az etnikai kontinuitást hangsúlyozzák. A szlovák hadtörténet problematikus voltát már az is jelzi, hogy a kötetek korszakhatárai – 1526, 1711 ill. 1914 – olyan események dátumai, amelyek a mai Szlovákia területével nincsenek összefüggésben. A harmadik kötet előrebocsátott korszakmegjelölésének viszont aligha van hadtörténeti értelmezhetősége: „A hadügy az újkori szlovák nemzet formálódásának időszakában”. Ezért is kérdéses a mi számunkra Szlovákia (Slovenska) kizárólagos szerepeltetése, ami persze nem csak a szlovák hadtörténészekre, hanem általában az ottani történészekre,

irodalomtörténészekre, bibliográfusokra is vonatkozik. A könyv ilyen megállapításával: „aránylag gyenge magyarhoni hadsereg (*uhorské vojsko*), amelyben szlovákiai egységek is harcoltak”; „fegyvergyártás *Magyarhonban és Szlovákiában*” (*zbrojná výroba v Maďarsku a na Slovensku*) nem lehet mit kezdeni. A közös múltat nem lehet felosztani, mert az egykori Regnum Hungariae népeinek politikai, szellemi együttélése, kölcsönös meghatározottsága ezt eleve lehetetlenné teszi. Vajon „szlovák katonapolitikusként” jár el Paulus Rubigallus selmecebányai tisztviselő, amikor a németországi rendek támogatását kéri a török ellen, s művének címe is jelzi (*Querela Pannoniae ad Germaniam*, 1537), vagy az egész ország nevében nyilatkozik meg? Szlovákia honvédő hagyományait jelentik-e a felföldi (szlovakizált) cseh nyelvű históriás énekek, amennyiben Sihot (Szigetvár) vagy Jáger (Eger) ostromát éneklük meg, s ráadásul ez utóbbi ilyen könyörgést hallat: „Földünk nagy pusztulását a német és a török egyaránt okozza. Uram Isten, engedj szebb időket érnünk, Magyarhoni királyt Budán látnunk”. A szerző számára láthatóan nem Pozsony az ország fővárosa (pedig ott ülésezik az országgyűlés), hanem *Budin*, azaz Buda. Krman Dániel evangélikus szuperintendens, kora legműveltebb és legöntudatosabb szlovák elméje 1707-ben, Zsolnán felszenteli a szepességi szász kuruc brigadéros, Czelder (Czeldor?) Orbán zászlait, s az Úr áldását kéri, hogy Rákóczi a haza védelmezésében felülmúlhassa *Batorí* (?), *Bethlen*, *Bocskay*, *Tököli* (?) és ősei dicsőségét. A szónok tehát nem a szlovák történelemre tekint vissza. Ezek a problémák azonban a magyar történetírás nagy adósságára is felhívják a figyelmet: hazánkban a köztudatban a mai napig nem tudatosult az 1918 előtti állam soknemzetiségű, s (legalábbis a magyar nemzeti megújulásig) nemzetek feletti volta. A probléma terminológiai jellegű is. Míg a szlovák nyelvben 1918 előttről vonatkozólag csak az etnikailag semleges *Uhorsko* szerepelhet (ugyanígy a csehben, a horvátban és a szerbben is), addig mi az államalapítástól kezdve *Magyarországot* mondunk, sőt jóval korábbra is visszavetítjük (l. a tízkötetes

Magyarország története 1. kötetét, ahol ilyen fejezetcímek olvashatók: „A régiebb kőkor Magyarországon”, „A nemzeti és törzsi társadalom története Magyarországon” [a réz- és vaskorban!]. Egyes – filológus – körökben terjed a kétségkívül alkalmasabb *Magyarhon* kifejezés használata – a továbbiakban mi is ezt használjuk –, a végleges megoldás azonban az egész történet-szakma és a történelemoktatás feladata.

Vitára ad alkalmat a településnevek használata is. Ha Pozsonyról esik szó a régiségben, akkor a forrásokban csak *Prešpurk* / *Prešporok* szerepel, elfogadhatatlan tehát a könyvben a mai, alig másfélszáz éves névalak használata (mint ahogy a török sem *Budapest* várát veszi be csellel). A szlovák történetírásban meglevő bizonytalanságot jelzi egyébként, hogy a szomszédos oldalon egyszer *Bratislavská*, másszor *Prešporská* stolica szerepel (Pozsony vármegye megnevezésére), aligha kell tehát hangsúlyozni, milyen fontos lenne a következetes (és hiteles) névhasználat a történetírásban. Az eddigiekhez hasonlóan elfogadhatatlan a „*Parkan (Štúrovo)*” azonosítás is, ez csak a következőképpen volna helyes: „a mai Štúrovo”. A mű legelrettentőbb példája: 1705-ben L’Herbeville generális Rákóczit „*Zsibónál, Romániában*” veri meg (*pri Jibou v Rumunsku*).

Újabb keletű, de szintén égető probléma a szlovák–magyar együttműködés útjában a történelmi családnevek helyesírása. Az ottani érvényes szabályzat értelmében ezeket fonetikai alapon átírják, tehát a szintézisben is így szerepelnek: *Huňody, Dóža, Nári, Betlen, Kemén, Forgáč, Ziči, Batáni* stb. Ez, éppen a nevek tulajdonnév jellegéből fakadóan, hibás eljárás, indokolatlanságát akár szlovák példával is bizonyíthatjuk: Daniel Krman fent idézett, biblikus cseh nyelvű beszédében a kuruc főtiszt neve *Zelder*ként, illetve *Czelder*ként szerepel, a szintézis viszont ez sem tartja tiszteltetben, s *Celder* alakban írja át. Itt is bizonytalanság uralkodik, hiszen a *Pethő* név viszont átírás nélkül szerepel, s van párhuzamosan *Pálfi* és *Pálfy* alak is. Más a helyzet azokkal a nevekkal, amelyeknek volt korabeli szlovák alakja: *Tököli, Rákoci,*

Berčeni (a kuruc énekekben is így szerepelnek), használatuk jogosult, hiszen mi sem *Palphiust* (Pállffy), *Bochkayt* vagy *Bethlemet* mondunk.

A fenti terminológiai, helyesírási kérdések mögött ott húzódik a szlovák etnikum, a magyar és a szlovák (valamint a német) nép együttélésének története. A szlovák kutatók a területi elv alapján mindent szlovákként kezelnek, így a könyv is *szlovák rézről, keletiszlovák mágnásról* s főként *szlovák városokról* beszél. Egyik sem elfogadható, hiszen pl. az így megnevezett települések (főként a bányavárosok) két- vagy háromnyelvűek voltak, német vezetéssel. Ne felejtjük el viszont, hogy a magyar történelmi munkákban – már csak a fenti nyelvi fogyatékből adódóan is – mindez *magyarként* szerepelne.

Az első kötet bevezetőjében ígéretet kapunk, hogy a szerzők figyelmet szentelnek „a jelentősebb szlovák katonai személyiségek értékelésének”. A későbbiek során az újkorig egyetlen ilyen értékeléssel sem találkozunk, meg kell elégednünk néhány, igen vitatható utalással, „*a keletiszlovák nagyúr, Aba nembéli Amadé (východoslovenský veľmož Omodej z rodu Abovcov)*”, „*a keletiszlovák mágnás, Bubek (Bebek ?) György*”. Talán egyetlen értékelendő, bár a magyar köztudatban egyáltalán nem élő tény állja meg a helyét: „*Juraj Šucha, akit a magyarok Szondynak neveznek*”. Ennek a történelmi osztozkodásnak azonban vajmi kevés az értelme és hozadéka: a nemzeti újjászületések kora előtt az egyén nyelvi hovatartozása nincs hatással az illető pályafutására, politikai és egyéb választásaira, arról nem is beszélve, hogy éppen a felföldön a katonapolitikus réteg, a nemesség két-, sőt háromnyelvű volt, hivatali ügyekben a latint, esetleg a magyart, magánlevelezésében, vagy éppen verselgetésében emellett a szláv irodalmi nyelvet, a (szlovakizált) biblikus csehet egyaránt használta. A városok viszont ügyvitelükben a németet és ezt a szláv idiómát használták.

A szerzők Mátyás fekete seregének tárgyalásakor jelentős erőfeszítéseket tesznek, hogy kimutassák szlovák zsoldosok létét, bár elismerik, hogy „sajnos, a szlovákokról szinte

sehol sem beszélnek” (a Magyarország hadtörténete sem tesz említést róluk). Nem kívánjuk itt vitatni a felhozott személynevek szlovák voltát (előkerül a Turóczynál előforduló *Zlavachko* név is, amelyet persze szintén átírnak [*Slovačko*], lévén hogy ez lenne a népnév első feljegyzése), ám úgy véljük, a szlovák nép akkor is magáénak érezheti a „bús hadat”, ha ehhez nem talál precíz forrásokat (Andrej Sládkovič, a nemzeti megújulás legnagyobb költője természetes módon – bár szlovák vonásait megőrizve – lépteti be hősét a fekete seregbe). Mi is a legnagyobb magyar uralkodónak tartjuk Mátyást, bár román–délszláv származása közismert. Az újkori kötet már több magas rangú tisztről sejteti – egyébként különösebb kommentár nélkül – szlovák származását; csupán *Andrej Hadik* marsall és *Móric Beňovský* ezredes nevét említjük itt meg.

Ahol viszont ritka kivételként bőven volna tere a „hadtörténeti szlovakológiának,” ott a szerzők nem mindig élnek e lehetőséggel. Nagyon élvezetes és szemléletes – nyelvtörténeti szempontból is – a Mária Terézia–kori katonai szabályzatból vett idézet: a katona rendszeresen mosakodjék, fésülködjék, ne igya le magát, az utcán ne káromkodjék, nehogy valami munderba bűjtatott parasztnak nézzék. De már a Rákóczi–szabadságharc szlovák (cseh) pátenseiről, hadiparancsairól nem esik szó, holott azok elemzését Csanda Sándor már régen, filológus aprólékossgal elvégezte (A törökellenes és kuruc harcok költészetének magyar–szlovák kapcsolatai. Budapest, 1961), úgy látszik, ottani visszhang nélkül. Ha a szerzők e helyt forrást idéznek, annál rosszabb, mert Ján Kollár múlt századi feljegyzéséből hoznak kurucellenes dalt „a szlovák népi költő kiábrándultságának kifejezésére” („Várjatok, kurucok, ha majd Turóban lesztek, Bizony elpáholnak a turóci béresek!”). Kollár magyarellenessége és Habsburg–szimpátiája közismert, Csanda is kimutatja, hogy az általa felvett „kuruc” dalok évtizedekkel az események után keletkeztek. Nem vitatjuk itt a kor népi költőinek kiábrándultságát, hiszen a szabadságharc hanyatló szakaszának magyar

szegénylegény-énekei ugyanerről tanúskodnak. Ám elfogadhatatlan a szlovák szintézis tétele, miszerint a harc folyamán a magyarhoni nemesség körében kialakult a magyarhoni rendi nacionalizmus, amely „a magyar nemzetiség magyarhoni hegemon helyzetéből” táplálkozott (*hegemónne postavenie maďarskej národnosti v Uhorsku*). Valóban volt magyar nemzettudat, ám az a középkori natio Hungarica eszméjének felelt meg, a „magyar nemzetiség” kilenczted része tehát éppúgy ki volt belőle zárva. Hasonlóképpen nem lehet mit kezdeni olyan kijelentéssel, mely szerint „nem tagadhatók a Bocskai–felkelés bizonyos érdemei abban, hogy kedvezőbb feltételeket teremtett a szlovák feudális nemzetiség formálódása számára” (*pri formovani slovenskej feudálnej národnosti*). „Feudális nemzetiség” nem létezik, ez nem is nyelvi, hanem történeti kérdés. Igen zavaró az újkori részben a „Magyarhonban élő nemzetek és nemzetiségek” formula (*národy a národnosti žijúce v Uhorsku*); a XVIII századba nézve aligha van értelme. A magyar történész persze előnyös helyzetben van a szomszéd országok kutatóival szemben, mivel nálunk a hatvanas években már nagyjából tisztázódott a feudalizmus-kori *haza*, *nemzet*, *honvédelem* fogalmának jelentésváltozása, értelmezhetősége – éppen a török- és Habsburg-ellenes küzdelmek forrásainak elemzése során.

Igen problematikus 1848–49 ábrázolása. A Štúr-féle Szlovák Nemzeti Tanács szervezte három katonai akció 19 oldalt tölt meg, a honvédsereg és a császári erők hadműveletei 4 oldalon foglaltatnak össze. A szabadságharc eseménymenetében marginális myjavai, szenicai összecsapás 4–5 oldalas taglalást kap, ezzel szemben Görgey felföldi hadjárata egy bekezdés erejéig jelenik meg, ahol is a branyiszközi áttörés egyetlen mondat. Magyarázattal maga a kötet előszava is szolgál: *a szlovák nemzeti mozgalom vezetői* nemzeti és szociális követeléseikkel kénytelenek voltak Bécshez fordulni, ez vezetett *a szlovák nép* fegyveres föllépéséhez. Úgymond, különösen a szeptemberi hadjárat volt nagy jelentőségű nemzeti szempontból, hiszen *a szlovák nemzet* első önálló fegyveres

föllépése volt újkori történelme során. Megtudjuk, hogy néhány száz és hatezer fő között ingadozott az önkéntesek létszáma (Spira György max. 1700 főről tud). A szerzők nem hallgatják el, hogy ezek a katonák a felszerelés terén, harcászatiilag, de gyakran erkölcsileg is kétes értékűek voltak, s objektívan kimutatják, hogyan szűkült le a Nemzeti Tanács mozgásteré, rendelődött alá a császári hadvezetésnek, hajtott végre demoralizáló parancsokat (a grófjuk ellen lázadó parasztok ellen kellett vonulnia: eltöltötték a széles körű agitációtól), hogy a végén már valamiféle pacifikáló zsandárkülönítményként jelenjék meg számunkra. Az egész föllépés értékelése ismét megkísérli átfesteni a lehangolóra sikerült képet: igaz, hogy a gazdasági, politikai föltételek hiánya, a magyarosító nyomás, a széles néptömegek alacsony nemzeti öntudata miatt a *nemzeti agitációs munka* nem váltotta be Štúrék reményeit, a szlovák nép mégis első ízben gyülekezett saját vezetői köré, saját ideáljai, önállósága, a demokratikus változások elmélyítése érdekében. Arról viszont hallgat a könyv, hogy a fegyvert fogott szlovákok elsősorban a honvédseregben harcolt: Beniczky Lajos bányavidéki önkéntesei pl. hősiessé váltak a részüket Eperjes felszabadításából, s közülük sokan még Világos után egy hónappal sem tették le a fegyvert.

Mindezek mellett a kötetekben magyarellenes tételeket nem találunk,

legfeljebb némi tartózkodás figyelhető meg. A betelepülő, kalandozó magyar harcost lehetett volna rajzzal, akár korabeli ábrázolással szemléltetni (hiánya azért furcsa, mert nyilvános avar lovas képe viszont megtalálható). Különösen bántó, hogy a színes képek között egyetlen negyvennyolcas honvédábrázolás, vagy csatajelenet sem kapott helyet, míg a kétes jelentőségű szlovák önkénteseket két illusztráción is megtekinthetjük. Viszont a szerzők Csák Mátét nem mint szlovák fejedelmet tárgyalják; nem *Szlovákia*, hanem *Magyarhon* a kereszténység védőbástyája, s az 1707-es ónodi országgyűlés turóci követének lemezárását sem tekintik nemzeti kérdésnek (a romantikus szlovák nemzettudat fontos elemei voltak). Szakítanak a huszita jelenlét eddig kötelező csehszlovák értelmezésével is: „Az összes szlovákiai huszita hadjárat zsákmányszerző jelleggel bírt, nagyon kevés közülük volt a huszita mozgalom által kitűzött eszmék terjesztéséhez.” Figyelemre méltó, hogy a szlovákság jelképévé vált Jánošik csak a következő félmondatra méltó: „a legendás, egyébként egészen átlagos betyár”.

A Szlovákia hadtörténete értékes, gazdag munka, mely közös megvitatást érdemelne, hiszen közös, sőt azonos múltunk tisztázása csak együttgondolkodás útján válik lehetővé.

Ábrahám Barna

FORT

The International Journal of Fortification and Military Architecture

Azt hiszem, meglehetősen ritka, hogy a Hadtörténelmi Közlemények „Szemle” rovatában folyóiratot ismertessenek. Hogy mégis erre vállalkozom, azt a kiadvány jelentősége és egyedisége indokolja.

A folyóirat Magyarországon minden bizonnyal csak a Hadtudományi Könyvtárban olvasható, ahová az első példány, az 1995-

ben megjelent 23. szám, nemrég érkezett meg.

A folyóirat évente egyszer jelenik meg és a londoni székhelyű Fortress Study Group adja ki. A társaságot 1975-ben alapították, tagjai között olyan nagyhírű szakembereket találunk, mint Christopher Duffy, John Rigby Hale, Quentin Hughes és Simon Pepper. Megalakulásuk óta huszonnégy számot adtak